

EGYKE ÉS JOGSZOKÁS A GARAMVÖLGYÉN.

1939 augusztusában az igazságügyminisztérium támogatásával tanulmányutat tettem az egykés Garam völgyben. Utam célját a boldogult Györffy István professzor tűzte ki. Feladatomból volt megvizsgálni a jogi néphagyomány és az egyke kapcsolatát, e két jelenségcsoport egymásra gyakorolt hatását. Ennek megfelelően figyelmemet a házassági vagyoni jog és az öröklési jog fennmaradt szokásjogának és tényleges szokásának megismerésére fordítottam. Abból a nézőpontból, hogy régi intézmények csökevényei mennyire maradtak meg, hogy népünk mennyire él «jogi babonák» uralma alatt még ma is, eredményeimet negatívnak mondhatom. A Léva vidékén, a Garamvölgyében élő magyar nép ma már teljesen tisztában van a tételes jog parancsaival. A cseh elnyomás két évtizede alaposan megtanította arra, hogy a saját lábán álljon. Ha jogügyletet akar kötni, még családtagjaival is, végigjár akár tíz ügyvédet is, aztán visszatér az elsőhöz. Ilyen módon alaposan tájékozódott és nemcsak a magánjog alapvető elveit tudja, de az adójogot és illetékjogot is. Utam időpontjában természetesen még többször a cseh jogtételekkel találkoztam, de ezek inkább közigazgatási és pénzügyi vonatkozásban tértek el a miénktől. Kétségtelen azért, hogy a garamvölgyi nép hamarosan tisztába jött a magyar joggal is, s a mai állapotban már a magyar «százalék» (illeték) kisebb vagy nagyobb volta szerint köti ügyleteit, ruházza át vagyonaát leendő örökösére ajándékozás avagy adásvétel útján.

Ez a negatív eredmény csak a néprajz és az ősi magyar gondolkozás kutatója számára elszomorító. Parasztságunk vissza nem szorítható polgárosodása szempontjából az eredmény igen örvendetes. A felvidéki magyar paraszt már elsajátította azt a jogot, amelyet számára évtizedeken keresztül alkottunk. Ha ez a jog idegen szellemet tükröz, az nem az ő hibája, ő a maga bőrén nem tart fenn bíró előtt nem érvényesíthető intézménye-

ket. Ennélfogva beszámolóim folyamán sem annyira szokásjogi tételeket, mint inkább a tételes joggal való élésnek különböző módjait, tényleges szokásokat, a jogintézmények társadalmi és gazdasági hátterére vonatkozó adatokat fogok nyújtani. Hogy ez a tanulmányozás sem hiábavaló, beszámolóim végeredménye fogja mutatni. Az egyke orvoslására az egyke szokásjogának ismerete nélkül nem is gondolhatunk.

Tanulmányozásom *területi* határait nem szabtam meg szorosán. Alaposabban az egybeépült Újbars és Marosfalva községeket kutattam. Ezután az összehasonlítás végett napokat töltöttem a Garam völgyétől nyugatra eső dombhát községeiben (Barsbaracska, Barsbese, Mohi) és a keleti dombosvidék, a volta-képpeni Szikincevölgy falvaiban (Bori, Hontkisér, Hontfüzesgyarmat, Alsófelegyháza, Nemesoroszi). Mindig arra törekedtem, hogy típusokat ismerjek meg, amelyekből óvatos általánosítással az egész tájra nézve vonhatok le következtetéseket. Ezek a községek közös vonások mellett mélyreható különbségeket is tüntetnek fel, amelyeket a részletes tárgyalásnál látni fogunk. Ezért először a táj általános jellemzését kísérem meg a szemügyre vett jogintézmények szempontjából, majd az egyes községek különös sajátosságait iparkodom kimutatni.

Kutatásomban az 1939. júniusban a jogi néphagyomány gyűjtésére Györffy István irányítása mellett jogászok és etnográfusok által összeállított *I. sz. kérdőív* volt irányadó. Hogy az adatok szerves összefüggését ne bolygassam meg, inkább csak zárójelben utalok majd az egyes kérdések számára. A kérdőívben adott utasításhoz híven ragaszkodom a nép *nyelvéhez* s a magam jogi megjegyzéseit ugyancsak zárójelbe szorítom.

Az egyes intézmények szokásjogi vagy szokásbeli szabályozásának *alapja* a család kiterjedésének nagysága és együttmaradásnak időtartama. Egészen határozottan más ugyanis a szokás olyan községben, ahol a család a legöregebb ős haláláig együttmarad, mint ahol az utódok önállósítása hamar bekövetkezik és a vagyon közös gyarapítása és gondozása (ha nem is vagyonközösség) hamarosan megszakad. Ebből a szempontból több típust kell megkülönböztetnünk.

Alapvető a különbség *nemes és jobbágy község*, vagy egy községen belül is nemesi és úrbéresi birtok között. Élénken látható

ez Barsbcse község arculatán. Tekintélyes gazda és nemesember, Pompos János helyesen magyarázta ezt nekem ilyen módon: Valamikor a jobbágytelket nem lehetett osztani, a nemesit igen. Ezért áll a szűk Pompos-telken ma tizenegy ház. Az utca másik oldalán a jobbágytelkek egészben maradtak. Mindig az elsőszülött kapta, a többieket egy borjúval elégitették ki. A jobbágyoknál a leány is csak egy borjút kapott, akármilyen nagy volt is a vagyon. A kiegyezés után «rendes törvényhozás volt», mert «egyenlő lett a paraszt a nemessel, egyenlő törvényekkel mérték». «Most már nincs nemesség.»

Ezt a jellemző magyarázatot kifejtve a fő különbséget abban kell látnunk, hogy az úrbériség teljes felszámolásáig, azaz tulajdonképpen 1867-ig a jobbágyok még mindig az úrbéri szolgáltatások és a birtokminimum kötöttségében éltek, míg a nemesek szabadon osztozhattak. A *nemesi birtokost* tehát már századok óta a teljes individualizmus jellemezte. Az osztálynál a leányokat egy barázdával, egy kötet könyvvel sem lehetett meg rövidíteni, amennyiben megillette őket az öröklés (nem ösiben). A férfiak is külön mentek, mihelyt atyjuk akarta vagy «osztályra szorították» őt (Hármaskönyv I. 53.) A *telkes jobbágy* azonban nem oszthatta fel telkét egynyolcad session alul. Egy sessio a Garam völgyében általában 30—32 magyar hold lehetett. Ezért ha a magosztás során a minimumig jutottak, a földesúr érdeke volt, hogy gazdaságilag életképes birtoktól kapja a szolgáltatásokat, de a jobbágyoknak is, hogy ezeknek beadásához elegendő gazdasági ereje legyen, megfelelő számú munkáskéz álljon rendelkezésre. A jobbágytelkek előnyei voltak tehát, mai szemmel nézve is: 1. nem aprózható minimum, 4 hold körül e vidéken, 2. úrbéri haszonvételek, mint faizás, nádlás, legeltetés, makkoltatás stb., 3. a szolgáltatások végzésére és a haszonvételek kiaknázására szükséges sok munkáskéz biztosítására: erős szaporodás.

A jobbágytelek gazdasági és jogi életét 1867 előtt ezek szerint *patriarchálisán* kell elképzelni. A nagyatya, esetleg a nagyanya a családfő, aki hatalmat gyakorol fia, leányai, unokái, de a vők és menyek fölött is. Újbarson egy ma középkorú ember nagyapja egy négyszögöl földet sem adott ki a kezéből, amíg élt. Az unokái férjhezmentek, de még akkor is együtt dolgozták a «félhelyet». Két szobában éltek együtt mindnyájan. «Régen

így lehetett», vélik az újbarsiak. Ma már ez a családközösség felbomlott, mert az öreg meghalt, fia pedig már továbbadta a vagyonát (anticipált öröklés). Újbarson még egy ilyen családról tudtak (Mikes József), de említettek egy lévai esetet is. Alsó-fegyverneken a Kulcsár Szabóknál régen húszan is ültek egy asztalnál. De akkor még az 50 éves fiúnak sem volt semmije (jogilag). Régen három fiú megházasodott, de mind az atyai házban maradtak. Még az unoka is nős volt, de az is ott élt. Mindegyiknek szereztek ugyan külön házat, de együtt aludtak, az emberek az istállóban, az asszonyok egy szobában. Ha az öreg meghalt, a család szétment. Régebben volt, hogy a fiúk is együtt-maradtak, de csak amíg nem egyeztek meg az osztályban.

Ugyanilyen állapotok élnek még szórványosan, így Hont-füzesgyarmaton. Az öreg a gazda, a fiatalok dolgoznak. Ha el akarnak menni, nem kapnak semmit. Bakai Dezső törvénybíró apósa 67 éves korában örökölt. Öregapja azt mondotta: «Mikor lefekszem, akkor vetkőzöm le». (Ez nem csak hasonlat, mert a levetkezés a vagyon átadását jelenti népünknel.) Ugyanott fordult elő, hogy 92 éves ember halt meg és így 70 éves fia most jutott (jog szerint) vagyonhoz.

Ezt az állapotot nem lehetett házközösségnek vagy vagyonszövetségnek mondani. Az első sajátos és magyar földön ritka alakulat volt, a másíknak pedig ellene szól az öreg gazda (törvényes) rendelkezési hatalmassága. Ennyiben a patriarchális és kihalóban levő rend megfelel a tételes jognak. De nem felel meg a gazdasági oldalról nézve. A nagykorú, sőt középkorú fiúk is dolgoznak az atya vagyonában, menyekkel együtt, sőt esetleg az unokák is. Ugyanígy a vő, vagy az «unokavő». Ezek ellenszolgáltatást nem kapnak, esetleg lehet külön keresményük, de inkább beszolgáltatják azt is, amit másutt kapnak. A pénzkezelés leginkább az öregasszony dolga, ő ad ki dohányra, ruházatra, kocsmázásra, táncmulatságra a fiatalabb családtagoknak; ha azonban a férfi megbízható, nem iszik, nála van a pénz. Mindez az évtizedes munka az örökség reményében van. És nem is ok nélkül történik így, mert a paraszti öröklési szokásjog szinte egyetlen kiforrott elve, amelyet később tárgyalunk, hogy «aki a vagyonban dolgozott, azt nagyobb rész illeti meg».

Főleg a gazdaságban folytatott munka terén érvényesül

továbbra is ebben a patriarchális rendszerben az atyai hatalom szinte meghosszabbodik, határa kitolódik a nagykorú gyermekekre, unokákra, menyekre, vőkre nézve is. A nagy családban az öreg parancsol, ha átadja a vagyont, akkor már a fia. Ha elhal, az öregasszony is lehet a feje ennek a *családi közösségnek*. A menyecske (vő) engedelmességgel tartozik az ipa és a napa parancsainak. Ha jó a viszony az öregekkel, a munkát meg-egyezőssel osztják fel. Az anyós dolgozik a konyhán, a menyecske a határban. A főzés az öregasszonyé, «annak illik». Ilyen háztartásban mind együtt is hálhatnak, télen egy szobában, nyáron az ámbit alatt, az asztagnál (férfiak). Az asztalnál együtt esznek (Újbars). Még meglelt embernek is az anyja parancsol, ha nála van a vagyon (pl. nem engedi nősülni). Az öregek abba is beleszólnak, ami a házasok dolga lenne, s ilyen szállásviszonyok mellett ez könnyű is. A vőnek engednie kell, vagy elmegy a háztól. Ha az asszony a szüleinek ad igazat férjével szemben, a házastársak is különválnak. A vő keresménye is csak akkor az övé, ha az öreg gazda megengedi. Más az eset, ha a házhoz jött menyecske, vagy vő földet hoz, annak a jövedelme az ifjú házasoké.

A családi közösség tehát személyes és életközösség, de egyben gazdasági közösség is. Rendszerint ki nem mondott meg-egyezés alapján fordítja munkaerejét a családba fogadott idegen (menyecske, vő) a közös gazdaság kihasználására. Ennek fejében eltartás jár neki és bizonyos szerény zsebpénz, alkalmanként. Ha összekülönböznek és évek múltán a vő elmegy a háztól, nagyritkán adnak neki végzett munkájáért szolgabért. Rendesen azzal teszik ki, hogy magának dolgozott, semmi sem jár neki.

A családi közösség a kiegyezés előtti időben általános lehetett, ma már szórványos és kihalóban van. Személyi vonatkozásai azonban ma is élnek. Az öregek hatalma csorbítatlan, de csak addig, míg a vagyon a kezükben van. Ez a régi és a mai állapot lényeges különbsége. Régen a fiatalok, még megletebb korban is, várakozásra voltak utalva. Ma a közvélemény az egyre korábbi átadásra sarkal. A családi közösség utat enged az egyéni gazdálkodásnak.

Átmeneti alak a közösség és az egyéni gazdálkodás közt az, amikor több család lakik *egy folyáson*. A többes házzszámok ennek

a jellemzői. Újbarson is van néhány eset, de különösen Mohin dívik ez. Míg a családi közösségnél a vagyon fölötti rendelkezés az öreg gazdát (a tulajdonost) illeti meg, s így jogi értelemben közösségről nincs szó, csak leszármazói munkaerejének szokásos felhasználásáról, addig az egy folyáson elhelyezkedett testvérek közt lehet tulajdonközösség, például az udvar tekintetében. Nézetem szerint ezek az egy folyáson épült házak a felszabadítás utáni első osztozás emlékéét őrzik. Az egy folyáson lakó családok ősei testvérek voltak, s az addig nem osztható funduson építették az új házakat hosszú sorban egymás mellé az új házasoknak. Ma már Mohi vezet az egyke szomorú statisztikájában s így ez a több testvért feltételező alak már nem fejlődhetik tovább. Egyébként is a közösség sokszor, a legtöbbször átmeneti. A testvérek, vagy a tőlük leszármazó családok elosztják a közös udvart. Rendesen a házzal szembenfekvő részt és az ezzel derékszögben elvágott szabadon maradt udvarrészt kapja egy család. Az osztályt telekkönyvbe is jegyezhetik, de az udvarrészeket nem kerítik el. Az átjárás minden családtagnak nyitva áll. Az ilyen udvarok lakói többször összejönnek, mint a távolba szakadt családok, de jogi szempontból közösség már nincs köztük. Sőt többször haragosai is egymásnak s ilyenkor még «törvénykednek» is: birtokháborításért! Egy-egy részen belül azután ugyanúgy lehet családi közösség vagy egyéni gazdaság, mint másutt. Az egy folyáson elhelyezkedett testvérek csak a családi közösség felbomlásának egyik módját tárják elénk. A különböző helyekre szakadt családtagok sem kerültek az első évtizedekben kedvezőbb anyagi helyzetbe, mint ezek az apró parcellákon élő parasztok. S amint az előbb a családi közösség előnyeit a birtokminimumban, az úrbéri haszonvételekben és (ezek következtében) az erős szaporodásban jelöltük meg, úgy kell rámutatnunk most arra, hogy a felszabadítás lelkes, de elhamarkodott véghezvitele lett az egyke előidézője a Garam-völgyében is. A parasztság az úrbéri haszonvételektől elesett. Akkori nagyobb szaporasága mellett birtoka egyre aprózódott. Megélhetési viszonyai tehát kétszeresen is leromlottak. A világi és egyházi nagybirtok gyűrűjében gyarapodásra nem gondolhattott. Ezért inkább az öngyilkosságot választotta. így látta ezt az Ormánságban a kemsei munkaközösség, így látta országos

viszonylatban Hídvégi János a Hulló magyarságban, s így kell elképzelnünk az egyke létrejöttét a garamvölgyi falvakban is a családjogi és öröklési jogi szokások szemlélete alapján.

A család kiterjedésének és együttartásának harmadik alapformája, az *örökség átadása* élők közötti ügylettel, a leszármazók gyors önállósítása s az ennek folyamán kialakuló egyéni gazdálkodás már az egykének felel meg. Melyik volt előbb, nem mondhatjuk meg. De ez a törvényeinknek egyébként teljesen megfelelő alak teljesen az egykés gyakorlat testére van szabva. A családi közösség a sok gyermeket, a sok munkaerőt feltételezi. A vagyonátadás velejárói a korai házasság, a fiatal gazda gyors önállósítása, a leány és a fiúgyerek egyenlő részesítése (ha netán kettő volna), a vő megalázó szerepe és hátrányos joghelyzete, a szülők időnap előtti visszavonulása, a jószágok halmozása a féltve őrzött egyetlen gyermek kezén és természetesen a faj pusztulása. Ismerjük meg ennek a ma leginkább elterjedt rendszernek egyes sajátosságait részletesen, elsősorban az újbarsi állapotok nyomán. (Újbarson 1938-ban 100 házaspárra 153 élvészületés esett, tehát a házaspárok még nem is reprodukálják magukat.)

A házastárs kiválasztásánál a vagyon számít a legtöbbet, még a testi hibát is feledteti (2. sz. kérdés.). Legtöbbször (összehajtják a jussért) a fiatalokat. A rangon aluli házasságot tiltják, tehát akinek csak háza van, nem jár már a tíz holdas gazda leányához. Beleegyezés nélkül igen ritka a házasság. Esetek: unokatestvéreket összekényszerítenek, hogy a kettéoszlott vagyon ismét együtt legyen. Azt mondják: «Itt is, ott is egy gyermek, a két 40 hold összemenjen, ha sánta is, ha vak is». A fiatalok is korán házasodnak, «hogy elharácsolják a vagyont». Régebben (háború előtt?) még a házastárs személye is tekintetbe jött a kiválasztásnál. Ma már csak a pénz beszél, illetve a holdak száma. A házasság nem kapcsolja össze a családokat. (3.) Rendszerint a faluból házasodnak, hogy a két birtok együttmaradjon, de aki nem kap itt leányt, máshonnan hoz. Az idegent is befogadják, a kimenő útját lánccal elkötik. Szoktak vőnek is menni idegen községbe. (4.)

A házasságkötésnek régen itt is szép szokásai éltek. Ezek már kihalóban vannak, de egyébként sem rendelkeznek jogi

tartalommal. Móring nincsen. (6.) A kézfogón a vőlegény jegygyűrűt, karperecet, pénzt ad a menyasszonynak. A menyasszony «jegyinget» vett régebben a vőlegénynek. Az eljegyzés felbontásának következménye, hogy az ajándékokat vissza kell adni. Régen meg kellett azt is fizetni, amit a másik a kézfogóra költött (bort, húst). Az ilyen tárgyalásokban a jóbarátok közvetítettek. Amit az elhagyott fél kért, azt meg kellett adni; «azt törvényileg is megnyerte volna». Ma már Lévára mennek vásárolni, hónapokkal a lakodalom előtt; ez a «jegyvétel», «megveszik a jegyet». A megvett gyűrűt felhúzzák maguk, s ezzel «egymáséi». Ha felbontják az eljegyzést, mindent visszaadnak. (7.)

A lakodalom még megőrizte az ősi szokások emlékét a kikérés, kiadás, elbujtatás aktusaiban. A nővétel emléke, vagy csak ajándékozás a kikérés után a szalaggal átkötött csizma átadása a vőlegény, a szalaggal átkötött jegying átadása a menyasszony násznagyának. Ezzel «már a jegyet is átadják». A «jegy» ezek szerint már összeköti a házasulókat, de nem köti meg őket. A menyasszony ágyáért is fizetni szoktak. A személyi állapot megváltozását jelzi, hogy a lakodalomban éjfél után bekötik az új asszony fejét, «beavatják asszonynak». Régen fektetés is volt. Ugyancsak ősi cselekmények emlékét őrzi az, hogy a menyasszony kiadása előtt bezárják a kaput, itt dulakodás fejlődik ki, azután tréfásan felöltöztetett alakokat akarnak a vőlegény nyakába varrni az igazi helyett. (8.)

A házasságtörést nem ítélik meg, a törvénytelen gyermeket befogadják akkor, ha az a család fenntartásához szükséges. Kálnán például egy házaspár 27 éves fiút veszített el. Az asszonynak már későn lett volna szülni, az urának mástól lett fia. Ez a házasoknál él, ők tanítatják és minden bizonnal ő is fog örökölni. Ha a törvénytelen gyermek nem a kihalást akadályozza meg, sorsa nem ilyen kedvező. Sokszor az anyós az oka a házasságtörésnek: a vőt együttélésre kényszeríti, különben elkergetik a háztól. Ha a vő nem áll kötélnek, még a felesége sem megy vele, a vagyon miatt. Ez is a vők megalázó helyzetének a folyománya. (9.)

A válás egészen kis okokból is származhatik. Többnyire fiatalok válnak el, akiknek még nincs sok közös szerzeményük. Ilyenkor az asszony holmiját hazaviteti a férje, az ajándékokat

nem. A válás többnyire csak különélést jelent. A másik felet elhivatják a paphoz gyónás alkalmából, a presbiterek elé vagy a jegyzőhöz. Ha a békítés nem sikerül, az elöljárók, a jegyző igazságot tesznek az ingók elváltásában. De ismerik a törvény útját is jól, már a 77. §. alapján válnak. A csehek alatt még könnyebb volt a válás. A férj elhagyása régen (pár évtizede) «nagy gyalázat volt, ma semmi». A gyermek ahhoz megy, aki jobban «pártolja», de ha a megegyezés nem sikerül, pörre is mennek. Egyik öregember szerint a válásoknak a fiatalkori házasság az oka. De nem is lehet egészséges a házaselet, ha a gyermekáldás dolgát az asszonyok döntik el, s az óvatosságból gyakorolt coitus interruptus a férfit megalázza, a nőt nem elégti ki. (10.)

A celibátus igen ritka, az agglégénynek szülei haláláig nincs vagyona. Az öreg leány szülei házában él. (13.) Házasság előtt régebben több gyermek volt. Ma már ügyesebbek. (14.)

A házások vagyona a családi közösség rendszerében mindaddig nem vált el a közöstől, amíg az öregek éltek. Amíg az osztozás nem történt meg, a «régiközlcs» van meg. Tehát az engedelmesség és munkafelosztás szempontjából a családi közösség ma is él. De ez ritkán marad már tartós. Amikor a házasságot megkötik, annak a félnek a szüleihez költöznek, ahol vagyon van. Tehát vagy menyecskét, vagy vót hoznak. Aki a háznál marad, az nem kap egyelőre semmit. Aki vőnek megy, vagy akit menyecskének visznek, lovat, tehenet, esetleg földet visz a házasságba (pl. elhunyt szülője utáni jussát.) A «hozományt» a szülők nagyszülők, rokonok adják. A hozomány az itteni nyelv szerint nem a tételes jog hozománya, hanem a női különvagyon: készpénz, jószág, föld. Ezenkívül kelengyét is kap a nő. Régen különvagyon, kelengye s egyben a leány kielégítése leendő örökségéből összesen 1 borjú, 1 ködmön, 1 tulipánosláda volt. Ezt egyöntetűen mondják minden (jobbágy) faluban. Ma már egész életére kiöltöztetik a leányt. A házasuló leány kap 20 rend ruhát (a szülők módja szerint többet vagy kevesebbet), egész életére való fehérneműt, drága modern házibútort. Régen «az egész öltözet nem került annyiba, mint most egy». Természetes, hogy az egyetlen gyermek kiházásánál fényt üznek.

Aki vőnek megy, rendszerint nem visz semmit, mert szegény

ember. A vő esetleges jussát külön kezelik, ugyanígy a nő vagyónát is. Ennyiben teljesen a tételes jog szerint élnek. Csak a fiatalok munkaereje áll a közös gazdaság rendelkezésére. Az sem sokáig. Mikor a házhoz menyecskét (vőt) hoznak, külön részt adnak nekik a házban, ha lehetséges. Az összezördülés mégis hamar bekövetkezik s akkor a fiatalok «külön szállnak». A szülők akaratától függ ekkor, hogy örökrészüket kiadják-e már most. A legújabb gyakorlat szerint egyre korábban adják át a vagyont. Mégis az öregek különböző módokon iparkodnak befolyásukat megtartani és létfenntartásukat biztosítani. De erre az öröklés tárgyalásánál térünk rá. (16, 17.)

Minden egykés közösség jellemzője a vő mostoha helyzete. Itt is csak az megy vőnek, akinek nincs semmije. A vő nem édes gyermek, «csak vő». Ahol az egyetlen gyermek leány, «vőt vesznek.» A vő «gyüttment», akkor is, ha falubeli. A vőt szakadásig dolgoztatják: «magadnak dolgozol». Azután őt átugorva az unokákra íratják a vagyont. A vő nem kereshet külön; ha mégis hozzájut, a keresményét át kell adnia a gazdának (az öregasszonynak). A vőnek csak annyi pénze van, amennyit a gazdától kap. A vő ingyenes munkaerő. A házások az öregekkel (főleg eleinte) együtt laknak. A vő sokszor szeretne gyereket, de az öregek megakadályozzák.

Ahol a családi közösséget fenntartják, unokavő is lehet. Ez a nagyapa hatalma alatt áll és ugyanúgy dolgozik, mint az unokák. Az özvegy vő megmaradhat, ha van valamije, de nem hoznak neki idegen asszonyt. A vő azzal megy el, amit vitt. A vagyomból nem jár neki semmi, mert élt belőle a feleségével. Ezzel szemben az özvegy menynek juttatnak valamit akkor is, ha még nem osztottak, hogy jogaira nézve kielégítsék. (19.)

A keresztelőnek különös szertartása nincsen. A szokott meghívások, ajándékozások dívnek. Annál érdekesebb a legényavatás szertartása. Amikor a fiú kijárta az iskolát, 5—10 öregebb legényt felkér «keresztapának». Ezeknek egy-egy itce bort kell fizetnie. Poharazás közben így szól a «keresztapa»: «Eddig tartottalak jó barátomnak, most már tartlak jó keresztfiannak. Úton vagy útfélen, ha valaki megsért előttem, majd elbánok vele». A keresztapák ezután elviszik bemutatni a keresztfiúkat a leányokhoz. (22.)

A temetésnek ugyanúgy kopnak a szertartásai, mint a lakodalomnak. Ilyenkor nyilvánul meg a rokonság, de mások is eljönnek, pl. régi munkásai, aratói az elhunynak, Koszmályban állítólag ma is él még a siratás: az özvegy vízszintes karral, ritmikus mozgással siratja az urát. (36.)

Az örökösödésben most már általánosnak tekinthető szokás, hogy az előregedett gazda még életében átruházza vagyont gyermekére, vagy gyermekeire, s ezzel örökségére (örökségükre) nézve kielégíti. Az átadásnak több módja van: ténylegesen felosztják a birtokot, de tulajdonos az öreg marad; átruházzák ajándékozási szerződéssel; átruházzák adásvételi szerződéssel. A használatba való átadás az öreget biztosítja, hogy nem kell öregségére koldulnia. Ilyenkor még hasznobért is kikötnek (Barsbese). Gyakoribb azonban az átruházás. Az adásvételi szerződést jobban szeretik, mint az ajándékozást, mert: 1. az átruházási illetéken kívül az ajándékozásnál a csehek gazdagodási adót is fizettek velük, 2. az adásvételi szerződést «nem lehet felbontani». A vételár többnyire névleges: 75 négyszögöl kertet, 200 négyszögöl udvarral «vett» egy fiú az apjától 60 cseh koronaért Újbarson. De megteszik azt is, hogy pénzt vesznek kölcsön, a megfelelő vételárat kifizetik egymásnak az ügyvéd előtt, öt perc múlva visszaviszik a pénzt. Így az ügyvéd tanúsíthatja az adásvételt a hagyatéki perben. Egyszóval itt már kizárólag gyakorlati szempontok vezetik őket. ősi osztályszertartások nem maradtak fenn.

Ha több gyermek maradt, a családi közösség korában a leányt *mindig* megrövidítették. Ezt egybehangzóan vallották az összes falvakban. Volt úgy, hogy a leány 100 pengőt kapott és egy virágos ködmönt, ezzel ki volt elégítve. Vagy húsz holdas gazda adott négy leánya közül mindegyiknek egy-egy hold árát. Amikor a leány kiment a házból, s a ruhaneműt, ládát, egy borjút elvitte magával, ezzel örökrészét is kikapta. A leányok akkor nem is szólaltak fel ez ellen.

Ma már a helyzet megváltozott, de az osztóztatás még mindig előnyösebb a fiúgyermek javára. Esetek: 1904-ben másfél holdat megtartott a gazda, a fiára íratva a házat, szőlőt, legelő-illetőséget és 11 hold földet; két lányára 8—8 holdat. Szántó-föld felosztása máskor 10: 8 arányban történt. Most történt

osztály 1 fiú, 2 leány közt 6:4:4 arányban. Szóval a leányt megrövidítik a szántóföld mennyiségénél, a háznál, illetőségénél, de megrövidítik a becslésnél is, ha földből, házból kifizetik. Megrövidítheti az apa úgy is, hogy a házát eladja a fiának potom áron, a leány nem kap belőle semmit (Újbars). Ezek a műveletek nem történnek titokban, mert ha már meg is van a leányok igénye arra, hogy egyenlően részesedjenek, elismerik a fiú előnyét, mert 1. tovább dolgozott a birtokban, 2. az öregeket a vagyonból eltartja.

A munka mennyisége szerinti előnyösítés az öröklési szokás-jog alapvető elve. Egybehangzóan mondják mindenütt, hogy aki többet dolgozott a birtokban, annak több is jár belőle. A leány 16—17 éves korában elmegy, azután már az ura (apósa) vagyonát gyarapítja munkájával. A kiházásításnál is csak költség van vele. Ezzel szemben a fiú menyecskét hozhat és még évtizedekig gyarapíthatja a közösen munkált gazdaságot. Ezért az előnyösítés nem vált ki ellenkezést. Ügyvédek «felvilágosító» munkája azonban többször perre vezet. Az elv mégis az: «Aki a háznál van, többet érdemöl», mert «ő dolgozott benne» (a vagyonban).

Az öregek eltartására általános eljárás a kikötményi szerződés kötése. Ezt úgy fejezik ki, hogy «mérnek» az öregeknek. A természetben, pénzben járó szolgáltatás a «kommenció». Hogy a cseléd bérét is így hívják, jellemzi az öregek csökkent jelentőségét az átadás után. Boriban, nemes községben, tisztán látják is, hogy a kommenció cselédnek való, a nemes ember nem szokik hozzá. Súlyosítja a helyzetet, hogy a kommenciót sokszor nem adják meg. Ilyenkor van azután veszekedés, tettlegesség. Az öregeknek dolgozniuk kell, vagy kegyelemkenyérre szorulnak. A kommenciót akkor is méretik maguknak, ha együtt maradnak a fiukkal; ilyenkor már teljesen külön folytatják a maguk szűkös gazdálkodását és a hátulsó «házban» laknak. A kommenció egy esetben 6 mázsa búza évente, nagyobb gazdánál több is lehet. Más esetben a fiúnak el kell tartania az apát, de a leányok is mérnek neki 3—3 mm «jóságot» (fele búza, fele árpa). A kommenció mértéke minden holdtól egy mázsa, nagyobb birtoknál fél mázsa. Az öregek óvatosak, a kikötményt a telekkönyvbe bejegyeztetik. Búzában kívül kapnak még libát, sertést («öllöt»), fát, készpénzt («költöt»).

Az öregek biztosításának másik módja, hogy megtartják maguknak a birtok egy kis részét, amelyre nézve azután a törvényes öröklés érvényesül, vagy végrendelkeznek. Ez a rész nem több egy-két holdnál. Lehet a szőlő is egyedül. Más módszer a haszonélvezet fenntartása, vagy az említett bérbeadás. Mégis egyképpen csökken az öreg gazda szava, mihelyt kiadta kezéből a gazdaság irányítását.

Az élők között átruházásnál az egyes vagyontárgyak sorsa:

A föld megosztása az említett arányban történik. Ha egyenlő értékű darabokat nem találnak, hasogatnak. Ilyenkor a fiatalabbnak jut a kelet felől eső rész. A leány csak akkor fogad el (ma már) kifizetést a földből, ha más faluba megy férjhez. De van úgy is, hogy megtartja és bérbeadja parcelláját. Ha csere útján meg lehet oldani, a leány is természetben kap földet.

Szülőből a máshová költöző esetleg nem is kap. Egyébként itt is arányos elosztásra törekednek. Ha nem tudnak megegyezni arra nézve, hogy ki kapja a dombos részt, ki az alját: sorsot húznak.

A házat elosztják, ha lehet, de testvérek nem szívesen maradnak «egy folyáson». Inkább építenek újat. Ha a leány olyan helyre megy férjhez, ahol egyetlen gyermek örökölni fogja a házat, akkor a szülei kifizetik a házból. Törekednek arra, hogy csak egy maradjon a portán. Ha ez az egy leány, a vőre nem íratják a házat, nagyritkán kettőjükre közösen. De inkább a leányra marad a ház. A kert a ház sorsában osztozik. Természetes, hogy ha több gyermek van, s az idősebbek önálló háztartást alapítanak, a házat végül a legfiatalabb tartja meg, de testvéreit ki kell fizetnie. Erre vezethető talán vissza a régi magyar jog ősi intézménye: a legfiatalabbé a ház. De ez már nem él itt, mint szokásjogi tétel.

A legelő a legtöbb községben el van osztva. Ahol közös, az illetőség a ház sorsát osztja. Az erdőilletőséget azonban (Koszmályon) hasogatják. Erre nagyon ügyelnek, és *jognak* mondják. Ha nem osztanák el, a házzal megy ez is.

A gazdasági felszerelés «igazság szerint a férfinak járna» (Újbars), de valamit kapnak a leányok is. Itt megegyezésre töreksenek. Az állatokból egyformán osztozkodnak, de ha a háznál maradó fiú nevelte, az állat őt illeti. A leányok egyébként is

kapnak valamilyen állatot házasságukkor. Bútort sem kapnak a leányok, ez a háznál marad.

Beszámításról nem igen szólnak, mert a leányt amúgyis megrövidítik. Mégis volt eset Felsővárakon, hogy az apa leányának egész örökrészét el akarta venni az osztálynál beszámítás címén, de meghalt. A becslést maguk intézik el, «testvérek között», tehát alacsonyán.

Ha lehetséges, ügyelnek arra is, hogy mindenkinek jusson apai, anyai juss egyaránt. Amint már a szülők ügyelnek a magukéra, úgy tartják számon a gyerekek is, mi apai, mi anyai. «Minden lélek vigyáz a magáéra.» Azt mondják pl: «Ez az apád csikajából való!» Más vallomások szerint az osztozkodásnál egybeolvad az apai és az anyai, csak az arány megtartására ügyelnek. (43.)

A végrendeletet nem szeretik. Csak hencegésből csinálják, vagy akkor, ha a gazda nem akar vagyontól megválni, de gyereket biztosítani akarja. A leszármazót megnyugtatja a végrendelet, mert van hely, ahol a megmásítás lehetőségéről nem tudnak. A végrendeletet aláírják, a község ládjában helyezik el. Ha az apa megmásítja, a fiú csalást emleget: «Becsapott az apám!»

Ügyvéden kívül végrendeleznek jegyző, községi bíró előtt is. Az utóbbit rendszeren megsemmisíti a bíróság, ezért újabban már azt mondják, hogy a bírónál nem jó a végrendelet. «Csak az jó, amit a közjegyző csinál.» Azért sem szeretik a végrendeletet, mert meg lehet támadni. Az ilyen pereskedésnél azután elmegy a vagyon. Általában a pereskedésről (törvénykedés) igen rossz véleménnyel vannak.

Ha valaki kétszer házasodott, s két gyereke van, vagy ha egyik leszármazóját előnyben akarja részesíteni, mégis végrendelezik. Ilyenkor az elosztás elvei nagyjából a fentiek. Újbarson azt hallottam, hogy ha az előnyösített valakinek csak egy pengőt is ígér, «fel van bontva a hagyaték», mert így maga is elismeri, hogy nem jogosan kapott többet. A végrendeletben hagyhatnak egymásra a házastársak holtig való lakást, kommeneciót, gondoskodhatnak az örökbefogadotról, vagy a törvénytelen gyerekről. Az egyetlen gyermek mellett másra nem hagynak semmit. Idegenre csak akkor, ha magánosan marad valaki, ilyenkor a gondozó szokott örökölni. (44.)

Törvényes öröklésre kerül a sor, ha a szülő nem akar aláírni semmit életében, fél az írástól. Ilyenkor nagyjából a fenti elvek szerint osztzkodnak. Az öregek ruháit a leányok, menyek kapják, de el is osztogatják a szegényeknek. Értéke nem számít a garamvölgyi gazdáknál. Ha egy, vagy két gyermek maradt, könnyű az elosztás, egyébként ritkán egyeznek meg, inkább pörre mennek.

Ilyenkor történik meg, hogy testvérek egy ideig tulajdonközösségben maradnak, de csak míg fiatalok. Hamarosan összezőrdülnek és szétválnak. Pajta, csűr ezután is maradhat közös, az istálló már nem annyira. Ha nem tudnak megegyezni, tulajdonközösség megszüntetésére perelnek. Amíg a jogi közösség tart, a gyakorlatban már elosztják egymás között a birtokot. (45.)

Az özvegyi jog teljes mértékben érvényesül. Így is nevezik. A látszat és a tényleges birtoklás után indulva azt mondják, hogy az özvegye a birtok. Ami az ura nevében volt, az «az övé», amíg férjhez nem megy. Az özvegyet nem lehet kitenni a birtokból. De fiatalabb özvegy megegyezik az örökösökkel, s haszonélvezeti jogot biztosít magának, hogy férjhezmenésakor se veszítse el ezt. Ha nem akar maga gazdálkodni, átadja a gazdaság irányítását gyermekének. Ilyenkor neki is kommenciót mérnek. Van olyan özvegy is, aki makacsul ragaszkodik a birtokláshoz, de «nagyon goromba az, aki így csinál». (Újbars.)

Az özvegyen maradt menyecskét kielégítik az ipa és napa, hogy később igényt ne támasszon. De olyan eset is van, hogy semmit sem kap és hazamegy a szüleihez. (46.)

Az özvegy férfi természetesen csak akkor kap valamit, ha végrendelet szól a javára. Az özvegy vőt kiteszik. Ilyenkor sok per keletkezik. A vő legalább szolgabérre tart igényt.

A *Garamvölgye* általános jellemzése után tekintsük meg most már az egyes községek sajátosságait. Ez főként abból a szempontból lesz tanulságos, hogy az alapvető egyezések mellett a különbségeket fel fogja tüntetni. Ha az egykének orvosságot akarunk találni, szinte minden községben külön módszerekhez kell nyúlnunk.

Alsófegyvernek Esterházy-birtok volt. A jobbágyközségek most már a viszonyait találjuk meg benne. Régen itt is sokáig együtt maradtak a családok, még 50 éves férfinek sem volt

jussa. Most már az életben való megosztás dívik. Átadják a vagyont használatba, bérbe, vagy felesbe. Az első «osztály» megmarad az öreg gazda halála után is! A szülő biztosítása: a legjobb föld termését fenntartja magának, ezt gyermekei kötelesek megdolgozni; vagy gyermekrészt tart meg. Ma már a több gyermek között egyenlően osztanak, régen azonban más-kép volt. Hatvan éve 40 forintot kapott egy leány; ennek leánya már hasított a földből. Ha valakit előnyben részesítenek, a többi megtámadja a szerződést. Földből, szőlőből kifizetést nem fogadnak el, hanem hasogatják, aprózzák.

Alsószecse régi, erősen egykés fészek. A házasságot itt is csak anyagi érdek irányítja: «Ez szomszéd, ezt vedd el, akkor a barázda megszűnik». A faluban egymással házasodnak, a gyerekek véznák. A rokonság behálózza az egész falut. De nincs egyetértés köztük; régen három nős fiú is együtt élt az apjával, halálakor osztoztak; ma már két asszony nem fér össze egy portán. Talán húsz éve szokás az életben való átadás. De még most is *mindig* többet kap a fiúgyermek. Több jár neki, mert ő gondozza a szülőket. A ház is neki marad, abból a leányt potom pénzen fizetik ki. A fiú előnyét a leány is elismeri. A korai átadás miatt már 36 éves gazda is van, aki kommencióból él! Ez a faj kifáradásának a jele.

Barsbaracska az országosnál valamivel jobb szaporodást mutat. Szokásainak fejlődése azonban olyan, mint a többi jobbágyfalvaké. Régen nagy családok maradtak együtt, 3 menyecske is volt. Még a testvérek is megtartották a közösséget, a legidősebb parancsolt. Most már mindegyik a maga ura akar lenni. Mikor megházasodnak, mindjárt külön akarnak menni, «mint a zsidók». A leányok részesítése is hasonlóan fejlődött a vidékhez. A kiegyezés előtt egy leány egy fertály helyett csak 100 forintot kapott. A kiházásítás is sokkal fényűzőbb máma. Még négy éve is előfordult, hogy 32 holdat fiú és leány közt 20: 12 arányban osztottak el. A házasodó férfi régen nem kapott semmit, most már elosztják a birtokot. Az osztály után az öregek egy leányukhoz húzódnak, méretnek maguknak. A fiatalokat illeti az első-ség a házból. De ha egy épületben laknak is, külön gazdálkodnak, viszont egy konyhán főznek.

Barsbese főutcája a nemesi és úrbéres telkeket választja el

egymástól. Itt osztódtak el az előbbieket, maradtak egyben az utóbbiak. Nem utolsó sorban azért, mert a jobbágyoknál a leány régen csak egy borjút kapott, meg tulipántos ládát, a nemeseknél meg a jussolás nagyon szigorúan ment. Itt hallottam csak, hogy az öreg gazda halála után a ruhákról is szó volt. Ha valakinek nem jutott, a másik köteles volt neki hasonlót venni. Most már a kisenemesek és a jobbágyok egybeolvadása teljes. A nemesi különbség feledésbe ment, «fő a pengő». A vagyon átadásával óvatosak. Legjobban szeretik halálukig megtartani s ilyenkor kisebb számban végrendelkeznek, inkább a törvényes öröklésnek engednek utat. Ha átadták, itt is komenciót «mérettek» maguknak eleinte. De ezt vagy fizették, vagy nem, s az öregnek pereskednie kellett. Most egyszerűen az öreg haszonbérbe adja a birtokát a fiának. Ha nem fizeti a haszonbért, egyszerűen felbontja a szerződést.

Bori nemes község, mint már települése is mutatja. Nyoma sincs itt a volt jobbágyfalvak rendezett utcáinak. Minden ház úgy épült, ahogy gazdjának kedve tartotta. A szokásjogot illetően meglepően világos fogalmak keverednek itt régi idők maradványaival, jogi babonákkal. Pl. azt mondta nekem Dalmady Lajos, 80 éven felüli nemesember: «A telekkönyv az szent, az a tulajdon». De nem tudta, fennáll-e még az a törvény, hogy az úrbéres telket legfeljebb egynyolcadáig lehet hasogatni, a nemesi telekből meg 10 négyszöglet is el lehet adni. Azt is elmagyarázta, hogy a kuriális telek az övé, «de egészen a golyóbis kellő közepéig», a köszén, arany is az övé benne; az úrbéresé azonban csupán a zöldterület, ahonnan a búza kinő, a föld mélye az ásványokkal «a kegyuráé, aki az úrbérese volt». Boriban a birtokot használatra adják át, ilyenkor kínos pontossággal hasogatják el a földeket és osztoznak meg mindenben; de a házasszó férfinak új házat építenek, ha tudnak. Így aprózódnak el a nemesi telkek és a földek, mert itt nincs egyke és a község a lévai járásban a legszaporább magyarvérű falu. Dalmady bácsi nagyapjának pl. 44 holdja volt, ez négyfelé oszlott. Ez a négy rész azóta egyenként 6, 6, 5 és 5 felé oszlott. Mindig hajszálra egyformán osztoznak. «Így születnek a törpebirtokok.»

Bori tehát az egyke ellentétjét, a törpebirtokok veszedelmét illusztrálja. Ennek a fejlődésnek is nem kis mértékben a jog-

szokás az oka. Következménye pedig, hogy a cseh földreform felszámolása alkalmából tízével hagyták el ezek a kemény magyar gazdák határszéli falujukat nagyobb és könnyebb művelhető földekért. Mégis a keveredés házasság útján egyre gyakoribb a jobbágy községekkel s így a születéskorlátozás is megjelenik. Egyelőre az a divat, hogy két gyermekkel elégszenek meg a házastársak.

Hontfüzesgyarmat primási birtok volt. A volt jobbágyok a régi keretek közt élnek: a családot együtt tartják a családfő haláláig. Amikor osztozásra kerül a sor, akkor is a régi házban maradnak, de azt hosszában elosztják (egy folyáson maradnak). Ha a szülő igen megöregszik, megrokkán, használatra átadja nekik a birtokot, de ennek nem marad nyoma. A szülő halála után darabonként osztoznak, a földeket hasogatják. Ezek a most leírt szokások már inkább a múltéi, mert Füzesgyarmat meglehetősen elől áll az egyke statisztikájában. Az özvegyi jog okozhat csak nehézségeket. Ezt a legkorszerűbben intézik el. Az özvegy átadja a birtokot az örökösnek, de betábláztatja a kikötményt: pl. 7 q búzát, 3 q árpát, 1 ölt, 3 q kukoricát, 100 liter bort, fát aprítva, behordva. A birtokra terhelési tilalmat is tábláznak. Ha nem adják meg a szolgáltatást, perre megy az özvegy.

Füzesgyarmaton a református pap érdekes kísérletet tett. Megemlítette a gazdának azt a gondolatot, hogy az állam elveszi az egy-gyermekesek birtokának egy részét haláluk után. Ez erősen gondolkodóba ejtette őket. A prédikáció persze régen lepereg róluk, ez a módszer azonban hatásos lehetne.

Hontkiskér gróf Majláth-birtok volt a felszabadítás előtt. A gróf 48-ban azonnal kihasított 1—1 telket az itt élő 19 család számára. Mind egészhelyesek lettek így. Szokásaik a többi jobbágy községekhez hasonlóan fejlődtek. Régen a leányokat kifizették, még a hetvenes években is. Most már egyenlően kapnak, csak az kap többet, aki az öregeket tartja. Az Öregek életükben átruházzák, amijük van és azután meghúzódnak a hátulsó házban. Az «elsőség» itt is a fiatalokat illeti meg. A leány kifizetésére vagy kielégítésére nézve a méltányosság irányadó. Ha megél az ura házában, nem tartják helyesnek, ha szülei életében kikéri a juszt. Ha azonban kívánja, mindentől adnak neki, mint a fiúnak. Egyébként a pénz az asszonynál van és mindenképen

az asszony hordja a kalapot. Csendes nép, nem tudni, milyen arányban szlovák eredetű.

Marosfalva egybeépült Újbarssal. Gróf Hunyady-birtok volt, az általános részben elmondottak itt is állanak. A birtoknak életben történő átruházása szokásos. Ilyenkor átíratják a telekkönyvben is. Az életjáradékot vagy kommenciót kikötik. Megállapodásukat írásba is foglalják. A kommenció nagyobb gazdánál: 20 q gabona, hús, tej, pénz. Megszokták adni, mert a közvélemény elítéli azt a gyermeket, aki nem adja meg a kommenciót. Itt is «régi szokás», hogy a leány kevesebbet kap. Egy idősebb gazda osztozaskor (1892) 12 holdat kapott, a nénje csak 8 holdat. Unokaöccse kétszeresét kapta három nőtestvére részének (1895). «A férfi kínlódik jobban az apa mellett a birtokban». Régen ez általános volt: a robot korában a nők földet ritkán kaptak, csak tehenet, meg pénzt. Hiszen *a férfi szolgált!* 1848 után már kaptak, de csak a fiú részének a felét. 30—40 százalékban ma is kevesebbet kap a leány. Itt is együtt maradt három nős fitestvér régebben. A háztartást a legidősebbnek a felesége vezette. Ma már mind széjjelmennek, de nincsenek is olyan sokan. Marosfalva az egyke statisztikájában a második (Mohi után).

Mohi herceg Esterházy-uradalom volt. Az egyke sorrendjében az első helyen áll: 100 házaspárra csak 98 élveszületés esett 1938-ban! Az egy folyáson álló házak sora nagyobb családok osztozásáról beszél. Most már ilyesmire nincs szükség. Az öregek hamarosan megválnak birtokuktól, «kommencióra szállnak». A gabonából, pénzből, fából álló kommenciót betáblázzák. Formának az ajándékozási szerződést választják, de van adásvétel is. Az özvegy ugyancsak inkább életjáradékot választ, mint a gazdaság vezetését. Régen itt is kevesebbet kapott a leány; most már egyenlőek a férfivel, csak az kap előnyt, aki gondozta a szülőt. A pénz itt is a családfőnél van, a vő helyzete itt sem jobb, mint másutt. A menyecske, vő jussát itt is gondosan elválasztják a többitől, jövedelme őket illeti, de a keresményüket a közösbe adják. Egy szobában alszanak az öregekkel. A legényavatás szertartása itt is olyan, mint fent vázoltuk. Az ifjút «beköröszölik legénynek». De a nagykorúság sem jelenti az önállóságot, csak az örökrész kiadása után. Addig itt is engedelmességgel tartoznak a közös gazdaság fejének.

Nemesoroszi a nemességet már csak nevében őrzi, meg egy-két parasztsorba süllyedt őslakó családjában. A határ túl-nyomó része nagybirtok: a Kazy-családé. A lakosság nagyobb része viszont katolikus tótság, igen szegények. A nemesi és paraszti hagyomány már egybefolyik, a szokások az életformákkal együtt egységessé válnak. Csak az emlékezés különbözteti meg őket: egyiknél a leányok «mindig» egyenlően kaptak, a másikonál «mindig» kevesebbet jussoltak az öröklésnél. Még 40 éves ember is úgy hitte, hogy a nemeslevéllel nem kell fizetni seholsem. A jogszokások alakulása egyébként a többi községéhez hasonló. Régen itt is együtt maradtak a családtagok, most már átadják a szülők a vagyont. A férfi megnősül, s egy-két év múlva már külön is válik szüleitől. A forma adásvételi szerződés, bár fizetség nincs a valóságban. Annak a fiúnak, aki később nősült, tovább maradt a szülőkkel, többet is juttatnak, vagy az említett módon, vagy végrendeletben. A szülő életjáradék kikötésével biztosítja magát, vagy megtart valami kis részt, amit halála után osztanak csak el. Az elosztás régi szabálya, hogy házban az elsőség, földben a keleti vég a fiatalabbé. «De már ez nem törvényes». Az özvegy is járadékot szokott kikötni magának. A nemesi hagyományban él az özvegyi öröklés intézménye is: «A férfi ruháit nem lehet eladni, mert azok az özvegyet illetik!»

A célkitűzésnek megfelelően most már annak a megvizsgálása van hátra, mit jelent vizsgálódásunk eredménye az *egyke-kérdés* megoldása szempontjából. Ezt a problémát teljes súlyosságában csak az érti meg, aki szemtől-szembe látta. A magyar nemzet létének kérdése ez. Megoldásával áll vagy bukik nemcsak dunavölgyi hivatásunk, hanem pusztá fennmaradásunk is. Ezért semmiféle orvosság nem túlságosan erős, ha segíteni tud ezen a bajon.

Általános szempontból, az egész országra kiterjedően már sok, a jelen sorok írójánál avatottabb szerző foglalkozott az egyke orvosságával. Ezért elegendő, ha a megoldásra nézve Hidvégi János: *Hulló magyarság* c. művére utalunk. A garamvölgyi tapasztalatok alátámasztják az ő megállapításait. De ha a jogszokásokat és jogilag jelentős szokásokat vizsgáltuk, a jog szempontjából kell szólnunk az egykekérdéshez is. S itt elsősor-

ban a gazdasági rugót emeljük ki. A *gazda-egyikénél* (mert csak ezzel foglalkozunk most) úgy véljük, a gazdasági érdekekre való behatással tehetjük a baj gyökerére a kést. Helyesléssel csatlakozunk sok nagy közéleti egyéniség és sok szakember javaslatához: csak az örökíthesse át birtokát fiaira, aki hozzájárult a nemzet szaporodásához. Ez annyit jelent, hogy a háromgyermekes, vagy négygyermekes szülő teljes vagyona, a kevesebb gyermekkel rendelkezők vagyonának pedig csak arányosan csökkentett része szállhat át az örökösökre. A gyermektelenek után öröklésnek helye nincsen. E javaslat részletes kidolgozásához a következő szempontokkal járulhatunk hozzá:

1. Ezt a kemény gyógmódot nem lehet az ország egyes vidékeire, sem az egyes birtokkategóriákra, sem a vagyon egyes fajaira (föld) szorítani. Helyi megszorítás ellen szól, hogy az egyke mindenütt felütheti fejét, s maholnap nincs az országnak meg nem fertőzött vidéke. A további megszorítások méltánytalanságot jelentenének. Ha a tízholdas gazdától megkívánjuk a három (négy) gyermeket, a nagybirtokostól eo ipso meg kell kívánnunk. Ezért az örökösödés korlátozása minden földbirtokra vonatkoznék, hitbizományi beleértve. Végül hogy másfajta tőke se térhessen ki hazafias kötelessége alól, az örökösödési illeték megfelelő felemelésével kellene itt is a megfelelő rész lehasításáról gondoskodni. Régi jogunk szellemének megfelelően itt részleges magszakadás», illetve «magszakadás» miatt szállna a földbirtok a Szent Koronára, hogy ismét adományozásra kerüljön; az ingó vagyonnál ezt a formát nem lehet alkalmazni.

2. Mint a fentiekből láttuk, nem segít az örökösödés megszorítása, mert az egykés vidék szokása a legkülönbözőbb módon juttatja a birtokot apáról fiúra. Ennélfogva az elidegenítést általában korlátozni kellene a gyermekteleneknél vagy kevés gyermekűeknél, illetőleg a Szent Koronára szálló rész lecsatolásáról a leszármazók részére történő ajándékozásnál, eladásnál stb. azonnal gondoskodni kellene. Ezért a szövegezésnél körültekintéssel kell eljárni. Az elidegenítés korlátozása csak bizonyos türelmi idő után lépne életbe, a házasságkötéstől számítva. Ennek mértékét az szabná meg, hogy mikor lehet rendes körülmények között gyermeket várni.

3. A szigorú rendszabályok alkalmazását időben korlá-

tozni kellene. Már egy ilyen törvény hírére lázas szaporodás mutatkoznék az egész országban. Végrehajtása során azonban a kijátszás módjaira hamarosan rájönnének. Ezért a szabályozásnak ki kell terjednie arra az esetre is, ha valaki a törvény kijátszása végett színlelt ügyletet köt, annál segédkezik, jogi tanácsot ad stb. Nézetem szerint nem lenne súlyos ezt a «fajtagadás» büntettévé emelni (ad analogiam: régi magyar vértagadás), amelynek szankciója régi jogunk szellemében a Szent Korona javára a teljes jószágvesztés lenne (a szabadságvesztés büntetésén kívül). Ügyvédekre még súlyosabb szankciót is meg kellene állapítani.

4. A Szent Korona a reászallt birtokokat tovább adományozza. Az adományozás legkésőbbi időpontját, feltételeit, az adományosok személyi képesítését törvényben kell megállapítani. Mindenesetre a vitézi telek analógiájára kell eljárni. Az adományozás első feltétele a sokgyermekes mivolt. Az adományozott birtokoknak a vitézi telekhez hasonlóan jólhangzó nevet kell találni. Nagyságuk vidékenként változó, mindenesetre akkora, hogy a család megélhetését biztosítsa. Átszállásuk éppen úgy történnék, mint a vitézi teleké. Ennélfogva nem oszthatók.

5. Míg az így kiosztott telkek az ideális birtoknagyságot képviselnék, vidékenként meg kellene állapítani a minimális birtoknagyságot. Ennél kisebb részre való hasogatást a jövőben törvénnyel kell megtiltani. (Ad analogiam: jobbágytelek!) Természetesen ez csak úgy vihető keresztül, ha a parasztság olcsó hitelellátására minden lehetséges megtörtént.

6. Az egyke gyakorlatáról a tanulmányút során alaposan tájékozódtam. A durva öklözéstől a pessariumig minden eszközzel élnek a szerencsétlen anyák, hogy megszabaduljanak magzatuktól. De a legszomorúbb jelenség, hogy orvosok és bábák is segítenek az elhajtásnál. Amíg ez az állapot tart, az egyke ellen csak beszélni fogunk, de tenni nem. Ennélfogva az abortust végrehajtó orvosra és bábára a fajtagadás legmagasabb büntetési tételének (súlyos szabadságvesztés és teljes jószágvesztés) kiszabását is indokoltnak vélném.

Bónis György.